

SVETLANA SLAPŠAK¹

Šport in spol v antiki: nejasna razmerja

Izvleček: Cilj tega prispevka je kritičen vpogled v razmerje med modernimi predstavami o športu in spolu ter v odnose med spoloma v antični grški kulturi. Prisotnost ali odsotnost grških žensk v športu bistveno ne spreminja slike, ki jo imamo o njihovem položaju v drugih sferah, razširja pa imaginarij odnosov med spoloma znotraj religiozne sfere, ki je gotovo najbolj zapletena od vseh sociokulturnih struktur, ko gre za antične konstrukte spola in identitete.

Ključne besede: antična antropologija, antične ženske, odnos med spoloma, šport, spolna razlika

UDK 796(37/38):396

Sport and Gender in Antiquity: Unclear Relations

Abstract: The aim of the paper is to establish a critical distance between the modern notions of sport and gender, and gender relations as we read them in the Ancient Greek culture. The presence or absence of women in sports does not crucially exemplify any position of women which we have not realised before, but it enlarges the imaginary of gender relations inside the religious sphere, which is certainly the most complicated of all socio-cultural structures when it comes to Ancient gender/identity constructs.

Key words: ancient anthropology, women in Antiquity, gender relationships, sports, gender difference

---

¹Prof. dr. Svetlana Slapšak je dekanja in koordinatorica programov antropologija antičnih svetov in antropologija spolov na *Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani. E-naslov: svetlana@ish.si.

Znana ugotovitev Jean-Pierra Vernanta, da je za žensko zakonska zveza tisto, kar je za moškega vojna, bolj kaže na fluidnost meja med spoloma kot temeljite razlike, ki naj bi bile potrjene v ritualnih in vsakdanjih praksah. Vsekakor pa Vernant izpostavlja konfliktnost odnosov med spoloma in erotično simbolizacijo nasprotij. Alain Schnapp je v izredno temeljiti raziskavi pokazal, kako se lov konstruira v imaginariju antičnega polisa (tekmovanje, konflikt, deregulacija tipizirane vojne veščine), Françoise Frontisi-Ducroux pa je analizirala večplastni pomen termina in podobe *symplegma*, ki obenem označuje ljubezenski objem, športni objem (rokoborba) in vojaško borilno disciplino. Prenos pomena je zmeraj povezan s spremembo spola: lov na žensko/žival postane posilstvo, *symplegma* moškega in ženske pa prek animalizacije ženske (metamorfoze Tetide v različne živali, denimo) uvod v spolni odnos oz. odnos sam. Ko Frontisijeva analizira nasilni objem drugega moškega, ugotavlja da gre v vseh znanih primerih za objem, ki "izcedi" iz drugega znanje oz. informacije (Nerej, Protej). Šampion nasilnega objema v grški mitologiji, Herakles, premaga tudi samo smrt, Tanatosa, in od njega izsili vrnitev Alkestide iz Spodnjega sveta ... Med erotiko, športom in borbo torej obstaja povezava, ki obenem omogoča razločevanje. Za zahodne mislece privlačna bipolarna tipologija, ki pogosto vključuje evolucionistično interpretacijo, pomeni glavno past, na katero so opozorili antropologi antičnih svetov – od Vernanta, ki je kritiziral psihoanalitično metodo interpretiranja mitov, do Paula Veyna, ki misli, da sprememb v spolnih navadah, torej tudi v konceptualizaciji spolov, pravzaprav ne moremo pojasniti. Možno izhodišče pokaže ena najradikalnejših strokovnjakinj za spol v antiki Page duBois v svojem prispevku o Foucaultu in antiki:

*"In my view, the most compelling feature of Foucault's volumes on the ancient world concerns his delineation of the gradual production of a desiring subject, a masculine ethical and philosophical subject, through the medium of prescriptive philosophical texts."*²

In naprej:

*"He regards the organization of past cultures with a tense curiosity, defamiliarizing the past, pointing out its otherness in a way tremendously liberating for the historicist."*³

---

² duBois, 1998, 90.

³ duBois, 1998, 89.

Page duBois se zavzema za defamiliarizacijo in za poudarjanje razlike med antičnimi svetovi na eni in apropiativnimi, če ne izrazito posesivnimi posegi Zahoda v antiko kot osnovnim virom identitarnih naracij (in iz njih izhajajoče politične, kolonialne moči) na drugi strani ujema z aktualnimi zgodovinsko-antropološkimi raziskavami spolov in športa v antiki? *Sinøuve des Bouvrie* v svojem pregledu virov in mitološke naracije, ki se nanaša na ženske v Olimpiji, ostaja v izrazito bipolarnem kontekstu, čeprav izhaja iz strogega antropološkega pristopa: moški in ženske so v Olimpiji med igrami oz. med Herinimi festivali (heraje) potrjevali svojo spolno identiteto, moški kot pripravljenost za vojno, ženske kot pripravljenost za rojevanje. Gre za sicer znane primere, v glavnem gradivo, ki ga prinaša Pavzanas, antični popotnik in zbiratelj zanimivosti, povezanih s slavni mesti in turističnimi znamenitostmi. Odprta torej ostaja možnost drugačnega branja primerov in naracij o ženskih postopkih in prisotnosti v Olimpiji v luči pripomb Page duBois (ki so pravzaprav manj radikalne od zahtev Vernanta, da se sodobni raziskovalec napoti v kritično obravnavo svoje – epistemološke – identitete, ko hoče raziskovati antične svetove). Ob tem je nujno upoštevati še ekstremno “etifikacijo” olimpijskega športa, ki je v samem ideološkem jedru de Coubertinove prenovne olimpijskih iger, kot tudi politično korektno glamurizacijo spolnosti olimpijskih iger danes, kjer v nevrotičnem iskanju dopinga in tehnologizacije telesa beremo globoko vsajen strah od sprememb obstoječih, globoko patriarhaliziranih spolnih zemljevidov in orientacij. Familiarizacija in ukinjanje zgodovinskih razlik nujno končata v kulturno-kolonialnem projektu prisvajanja antičnih kultur in vnašanja represivnih ideologij kot “predpisanih”, torej v foucaultovski genealogiji moči.

Čeprav so poskusi historizacije ženskega športa oz. športnic v antiki koristni za utemeljitev ženske genealogije v zgodovinopisju, pogosto vodijo k mešanju mitov, podob, književno-ideoloških konstrukcij antičnih (moških) avtorjev in zgodovinskih virov, denimo epigrafskih zapiskov. Dober primer je pregleden članek Spearsove, ki začne s skrajno naivnim prikazom “športne” aktivnosti igranja z žogo, ki jo izvaja fajaška princesa Navzikaa s svojimi družicami na morski obali. Kategorialne razlike med Homerjevim tekstom, podobami mitične atletinje Atalante že na vazah iz arhajskega obdobja in podatki poznega avtorja Pavzania (ti so potrjeni tudi epigrafsko) so nepremostljive: “genealogija” ženske moči v športu v antiki na tej točki enostavno razpade. Pustimo ob strani Homerjev tekst kot zelo, zelo posreden indikator fizične aktivnosti aristokratskih mladih žensk.

Primer Atalante, ki se na vazah arhajske in klasične dobe pojavlja v podobni "športni" opremi (kratko krilo oz. hlačke, oprijeti zgornji del, pokrivalo za glavo), je uporabnejši. Na eni strani nedvomno gre za žensko kot še en deregulativ v procesu efebske iniciacije oz. lova (ki je pravzaprav niz deregulacij), na drugi za možnost prikazovanja rahlo oblečene ženske – kar naj bi bil tudi osnovni razlog prikazovanja Amazonk v antiki. Dve fazi genealogije razvoja moškega subjekta poželenja se pokažeta v teh dveh postopkih. Lahko ju definiramo kot rezultat proizvajanja moških fantazm v polisu, z izločanjem ženskega v področje, ki ga zaseda skupaj z živalmi in naravo. V nobenem od dveh primerov uporabe mita in podobe Atalante se šport oz. fizična in tekmovalna aktivnost ne pojavlja kot področje definiranja oz. konstrukcije identitete. Špartanski model ženske fizične aktivnosti, ki je obenem fiksiran v obredih iniciacije in "racionaliziran" za potrebe militarizirane družbe, izstopa bolj kot patriarhalna improvizacija v danih okoliščinah, ko je treba ohraniti aristokratsko premoč navznoter in navzven. Otipavanje močnih mišic Špartanke Lampito v Aristofanovi komediji *Lizistrata* je torej politična gesta, ki v na glavo obrnjenem svetu komedije uvaja v zoperstavljanje politiki vojne in medsebojnega "otipavanja mišic" moške oblasti. Seveda je šport kot priprava za lažji, uspešnejši porod nekaj, kar lahko avtorji mnogo stoletij kasneje razumejo kot družbeno izboljšavo za ženske, pač zaradi spremenjenih družbenih pravil njihovega globalnega sveta in nove identitete, pa tudi novih emocij, kot so notranja družinska solidarnost, interes za lastno, intimno, odmaknjenost od politike kot področja konstrukcije identitete.

Podatki o ženskah na olimpijskih igrah, kot jih beremo v tekstih antičnih avtorjev in na napisih, niso gradivo za dekodiranje domnevne sistematizirane misli antičnih Grkov o sebi, ampak arbitrarni kolaž znakov, ki pričajo o iznajdljivosti patriarhalnega sistema, da vedno improvizira v okvirih ohranjanja sistema moške moči.

Kolažni značaj Pavzanievega opisa zanimivosti Olimpije vidimo predvsem v neusklajenosti senzacionalističnih drobcev, denimo podatka, da so s hriba Tipajon strmoglavljali ženske, ki so jih zasačili med olimpijskimi igrami (V,7), in na drugi strani podatka, da so ženske lahko opazovale igre. Tipična racionalizacija bi bila, da gre za različna obdobja: sam Pavzanas "racionalizira" svojo zanimivost s tem, da podčrta, da je znan samo en primer infiltracije ženske v igre in da je bil ta primer končan brez kazni, je pa to bil povod za uvedbo nagosti kot pogoja za nastop na igrah. Gre za Kalipatejro, vdovo, ki je trenirala svojega sina in po nje-

govi zmagi ni mogla zadržati veselja: ko je skočila prek ograje na igrišče, se je njen spol razkril. Kalipatejra je bila hčerka, vdova, sestra in mati olimpijskih zmagovalcev, torej je razumljivo, da ji je bil prekršek odpuščen. Primer Špartanke Kiniske, sestre Agezilaja, Pavzanas omenja kot najslavnejšo žensko, ki je zmagala na igrah kot lastnica konj. Ime Kiniska je bilo najdeno na napisu v Šparti (IG V (I) 235), tekst posebej poudarja, da je po njej še veliko žensk zmagalo na olimpijskih igrah. Disciplina je očitno ustrezala ženskam v minimalno spremenjenih družbenih oz. lastniških odnosih – ženska iz bogate in obenem aristokratske družine si je očitno lahko privoščila nastop tam, kjer njeno telo ni pomenilo posebne ovire. Čeprav ni nobenih podatkov o tem, kako je potekala dodelitev nagrade, se sama zmaga ženske ne zdi problematična. Pozneje so ženske sodelovale še v drugih disciplinah na športnih igrah, tudi v teku v polni bojni opremi, kot to kaže napis iz Delfov.⁴ Imena žensk, ki so dobile nagrade na različnih igrah zunaj Olimpije (Delfi, Istmos, Nemeja), denimo Evrileonida, Skilida, Trifoza, Hedeja, Dionizija, Nikegora, Kasija, Teodota ter neimenovane hčerke Megakla ali Polikrata in druge vsekakor zaslužijo, da jih postavimo v kanon zgodovine žensk.⁵ Ko pa primerjamo podatke o igrah žensk ob praznovanju Here (z značilnim razkazovanjem portretov zmagovalk, kar popolnoma ustreza moškemu modelu, in ne tako majhen seznam olimpijskih zmagovalk), se nam zastavi vprašanje, kje je tu sploh kakšen olimpijski spolni tabu. Med olimpijskim pragmatizmom in obrednimi pravili, ki so se medsebojno dobro ujemali, ne vidim ne razloga za glorifikacijo športnega duha, zlasti moderne invencije “olimpizma”, ne potrebe, da se položaj žensk v antiki univerzalizira. Področje športnega tekmovanja kot reprezentativno področje realizacije identitete državljana polisa postane odprto za različna, tudi s spolom povezana barantanja okrog moči, potem ko polis izgubi svojo identitarno moč, kar seveda pomeni tudi izgubo demokracije kot sistema. S tem se pomen športa kot dela grške invencije polisa in demokracije nič ne zmanjšuje. V primerjavi z verskim področjem, kjer so odnosi med spoloma imeli veliko večjo razsežnost, in s političnim, kjer so mnenja o enakosti spolov prišla do reprezentativnih institucij polisa (gledališče, agora), se šport kaže kot manj konfliktno področje, vsekakor pa kot področje, kjer različice patriarhalnega družbenega sistema najdejo vrsto pomožnih postopkov in praks, tudi na “medhelen-

⁴ *Fouilles de Delphes*, Paris 1928, 1823.

⁵ IG 2-3,2,2,2313 9-15, 60; 2314.50, 92-4.

skem” nivoju, da ženskam, ki so si že prilastile moč, dovolijo prezentacijo te moči. Ideološki aparat antičnega športa, ki je skoraj izgubljen v agresivnem navalu novodobnih ideoloških, v glavnem imperialnih vpisovanj, je enako kot konceptualni aparat vojne, za katero je služil kot civilna priprava, predvsem improvizacija, ampak improvizacija, ki si ne odreka pompa, blišča in možnosti za zaslužek. Manj kot ideološka naracija, bolj kot mehka risalna deska, v katero je možno vtisniti bolj ali manj vse, kar je v nekem kontekstu potrebno/koristno/slučajno, antični šport, olimpijske in druge športne igre sledijo razvoju in koncu polisa, s tem da ob odpiranju prostora moči ženskam nimajo lokalnih omejitev. To ne pomeni, da so antične športne igre bile nekakšen “nadpolis”, zlahka idealizirani prostor tekmovanja v športu, glasbi in poeziji, ampak da so okoliščine obreda, sejma in solidne turistične organizacije dovoljevale več kot v lokalnem vsakdanjiku.

Namen tega članka je predvsem dekonstrukcija diskurzivnih tehnik in vednja, ki razširja formulo “tudi Grki so ...” ali “še le Grki so ...” v medijih, množični kulturi, pa tudi v elitnih kulturnih in intelektualnih krogih. Formula namreč utemelji in racionalizira potrebo kolonizacije preteklosti, ki najpogosteje pelje v ideološki imaginarij razlike in nacionalizma, vključno z rasistično evropsko varianto (antična preteklost = evropska preteklost). Z aktualizacijo olimpizma pa te tehnike postajajo vedno bolj prisotne in netransparentne, saj je kritična misel v takšnem vzdušju še najmanj zaželena.

BIBLIOGRAFIJA

- Bouvier, S. des (1995): “Gender and the games at Olympia”, v: Berggren, B., Marinatos, N., ur., *Greece and Gender. Papers from the Norwegian Institute at Athens*, 43–52.
- Crowther, N. B. (1992): “Slaves and Greek Athletics”, *Quaderni urbinati di cultura classica*, 40, 35–42.
- Garland, R. (1990): *The Greek Way of Life*.
- Lee, H. (1988): “SIB3 802: Did Women Compete Against Men in Greek Athletic Festivals?”, *Nikephoros*, 1, 103–117.
- Ley, A. (1990): “Atalante – Von der Athletin zur Liebhaberin”, *Nikephoros*, 3, 31–72.
- McDonnell, M. (1991): “The Introduction of Athletic Nudity: Thucydides, Plato, and the Vases”, *Journal of Hellenic Studies*, 111, 182–193.

- Raschke, W. J. (1994): "A red-figure kylix in Malibu. The iconography of female charioteers", *Nikephoros*, 157–179.
- Scanlon, Th. F. (1988): "Virgineum Gymnasium, Spartan Females, and Early Greek Athletics," v: Raschke, W. J., ur., *The Archaeology of the Olympics*, 185–216.
- Scanlon, Th. F. (1990): "Race or chase at the Arkteia of Attica?", *Nikephoros*, 73–120.
- Serwint, N. (1993): "The Female Athletic Costume at the Heraia and Prenuptial Initiation Rites", *American Journal of Archaeology*, 97, 403–422.
- Spears, B. (1984): "A Perspective of the History of Women's Sport in Ancient Greece", *Journal of the History of Sport*, 11.